

”Vi måste taga de olyckliga till våra hem och hjärtan”

Frälsningsarmén och gästfrihetens gränser

Fredrik Nilsson

Vid nyårstid 1890 öppnade Frälsningsarmén ett första räddningshem för prostituerade i Stockholm och några veckor senare inrättades också den första slumstationen, även detta i Stockholm (Kjäll 1972:325). Genom slum- och räddningsarbetet gjordes gästfrihet till en hörnsten i Frälsningsarméns verksamhet; den hungrige skulle erbjudas mat och dryck; den utsatte skulle erbjudas skydd från kyla och köld; de som levde i synd skulle erbjudas stöd i moralisk eller andlig mening. Det sociala arbetet präglades av goda intentioner, men det fanns också ambitioner som sträckte sig bortom det gästfria erbjudandet om mat, skydd och stöd. I ett häfte som gavs ut inför invigningen av slumstationen betonades att syftet var att hjälpa, men också att i grunden förändra de fattiga: ”Vi önska upprycka dem ur deras slöa likgiltighet, söka ingifva dem lust och smak för renlighet, mod och hopp om framtiden, förtroende och kärlek till Gud” (efter *Ljus i Mörker*, nr 1 1915). För att lyckas med sina ambitioner behövdes slumsystrar, soldater och officerare som internaliserade organisationens ideal samt omvandlade detta till en fungerande social praktik. Syftet med denna artikel är därför att undersöka hur gästfrihet materialiserades inom ramarna för Frälsningsarméns sociala verksamhet vid sekelskiftet 1900. Det fanns också en social verksamhet som riktades mot män, jag väljer här av utrymmesskäl att inte undersöka denna. Med ett fokus på den kristna kontexten vill jag bidra till förståelsen av gästfrihetens kulturella variationer.

Gästfrihet – välvillig omsorg och kulturella gränser

Gästfrihet anses ha varit en grundläggande norm redan i samlar- och jägarsamhällen. Eftersom varken skörd eller jaktlycka kunde garanteras delade människor en sårbarhet som gjorde gästfrihet till ett nödvändigt rätttesnöre. De individer som tillhörde gruppen förväntades solidariskt dela vad jorden och jakten gav, men även främlingen, den som bara passerade, kunde räkna med att bli bemött med utgångspunkt i denna norm (t.ex. Lashley 2000:5–16, Selwyn 2000:19–23). På detta något schablonartade vis kan gästfrihetens grundprinciper beskrivas och de utgör även en grundpelare i den kristna traditionen (jfr Bretherton 2010:138, Telfer 2000:47). Samtidigt präglas emellertid den kristna traditionens gästfrihet av ett för denna kontext specifikt och problematiskt spänningsfält.

Enligt Gamla testamentet beordrade Gud sitt folk att vara gästfria i mötet med främlingar, gästfrihet var ett evangeliskt imperativ. Men det betonades även att Israels barn skulle undvika kontakt med de orena, de som inte tillhörde gemenskapen (Bretherton 2010:129–130). Om så skedde fanns det en risk för en slags kulturell kontaminering, vilket innebar att den enskilde individen riskerade att exkluderas från gemenskapen. Exkluderingen innebar en statusförlust eftersom man inte längre ansågs tillhöra Guds utvalda folk. Gästfriheten var på så sätt en gudomlig befallning som bidrog till att vidmakthålla gränser, social status och sociala hierarkier.

Fotografiet skildrar arbetet på Kvinnliga sociala arbetets expedition, Stockholm år 1900. Flitens lampa lyser över kaptenerna Alma Petri och Karin Ingemansson. I det andra rummet förefaller Elisabet Liljegen vara inbegripen i ett allvarligt samtal med en av Frälsningsarméns officerare. Källa: Frälsningsarméns arkiv, Värtahamnen. Okatalogiserat, diverse bilder.

Definitionen av gästfrihet är radikalt annorlunda i Nya testamentet. I detta betonas att den kristne skall bemöta alla främlingar med gästfrihet som ledstjärna och Jesus framstår här som en förebild: Genom att dela måltider och nattläger med de utsatta och exkluderade förkroppsligar han Guds gästfrihet (t.ex. Yong 2008:101). Gästfrihet skulle alltså enligt Nya testamentet praktiseras oavsett vilken social tillhörighet den behövande hade, gästfrihet var en väg till frälsning både för de hjälpande och de utstötta (Bretherton 2010:129–130).¹ När Frälsningsarmén öppnade räddningshem och slumstationer knöt organisationen an till denna norm, men innebar detta att kulturella gränsdragningar saknades i den praktik de utvecklade? Det är inte helt säkert. Förvisso var ambitionen att hjälpa de nödställda och i moralisk mening ore, men

detta förutsatte distansskapande strategier som gjorde det möjligt för dem att bibehålla statusen som moraliskt obefläckade soldater eller officerare i Guds armé. Genom att undersöka hur gästfrihet materialiserades vill jag studera på vilka sätt denna gränslösa sociala praktik paradoxalt nog också rymde kulturella gränsdragningar mellan Frälsningsarmén och den behövande. Jag inleder dock med en kortfattad redogörelse för Frälsningsarmén, den sociala verksamheten samt det samhälle som organisationen tog plats i.

Frälsningsarmén – en kort historisk tillbakablick

Under 1800-talet bidrog rationalisering av jordbruket och industrialisering till att förändra det svenska samhället, människor lämnade

landsbygdens invanda mönster och traditioner för en ny tillvaro i städerna. I denna förändringsprocess erbjöd folkrörelserna – arbetarrörelsen, nykterhetsrörelsen och väckelserörelsen – trygghet samtidigt som nya identiteter kunde prövas inom rörelsernas hägn. Föreningar och organisationer utgjorde folkrörelsernas bas, en sådan var Frälsningsarmén som etablerades i Sverige 1882. I Sverige tillhörde Frälsningsarmén en av de snabbast växande organisationerna under 1880-talet och en bit fram i tiden (Hellspong 1991:22). Det var emellertid i England som Frälsningsarmén föddes.

William Booth, organisationens grundare, hade formats av den brittiska väckelserörelsen och i synnerhet metodismen inom vilken han verkade under 1850-talet (Garipey 2009:1–2, 12–14). För väckelserörelsen var mission i hemlandet istället för i de omfattande brittiska kolonierna en grundsten. Booth lämnade metodisterna 1861 men fortsatte med missionsverksamhet i London, inledningsvis verkade han inom ramarna för *East London Christian Revival Society* som 1867 fick namnet *The Christian Mission*. Drygt tio år senare, 1878, ändrades namnet än en gång, nu till *Salvation Army* (Eason 2003:42–45). Booth bestämde sig för att intensifiera det sociala arbetet då han under en kall vinternatt 1888 hade sett stora mängder av ”huttrande hemlösa under Themsens broar” (Kjäll 1972:323).

I Sverige organiserade Frälsningsarmén under 1880-talet så kallade fattigbespisningar, men vid nyårstid 1890 påbörjades en organiserad slum- och räddningsverksamhet. I häftet *Lösa blad från slum- och räddningsverket* presenterades tankarna bakom verksamheten. Hedvig Lagercrantz, som inledningsvis var ansvarig för arbetet, knöt an till Booths idé om att missionen behövdes på hemmaplan: ”Vilja lastens barn ej komma till oss för att höra vägen till upprättelse och frälsning, så måste vi gå att uppsöka dem i deras stinkande nästen eller lockande fällor” (Lagercrantz 1892:11).

Organisationen avvek därmed från hur Svenska kyrkan men också filantroperna arbetade. Filantropiska föreningar bildades redan under 1800-talets första hälft och fattigvårdsarbetet var en viktig del i denna verksamhet. Inom ramarna för arbetet med fattigvård var det företrädesvis kvinnor som verkade och en anledning till detta var att familjefrågor stod i fokus, områden som av ”naturliga” skäl ansågs passande för kvinnor. Även om filantroperna drevs av en god vilja så förekom kritik mot vad som uppfattades som ett planlöst uttalande av allmosor från framför allt kvinnliga filantroper (Salomonsson 1998:32–37), de förblev också besökare i fattiga områden. I motsats till dessa var Frälsningsarmén inte en tillfällig gäst i misären utan organisationens företrädare delade dagligen de utsattas vedermödor (Lundin 2013, Nilsson 2012).

Trots de goda intentionerna bedrevs verksamheten inledningsvis med ytterst knappa ekonomiska resurser. En anledning till detta var att Frälsningsarmén bemöttes med miss-tänksamhet, vilket resulterade i en tvekan eller ovilja från samhället och privatpersoner att bidra ekonomiskt till verksamheten. Kritiker menade att Frälsningsarmén bidrog till en tilltagande omoral eftersom Frälsningsarméns kvinnor verkade i offentliga rum. Kvinnor förmodades vara svagare än män i såväl fysisk som psykisk mening och förväntades därför inta en passiv, tillbakadragen roll i samhället (Nilsson 2000:141–143). Denna tanke bottnade i en religiös föreställning om att kvinnans kall var hem och familj – hon skulle vara en god husmor, maka och moder (Hammar 1999:24). Frälsningsarmén var av en annan uppfattning. Catherine Booth, Williams hustru, betonade att de kvinnor som predikade och på andra sätt engagerade sig i samhällsfrågor inte var svaga karaktärer som gav efter ”för ärelystnad och fåfänga” utan starka kvinnor som på Guds uppdrag verkade för samhällets bästa (Booth 1878/2008:143–144).

Det var alltså i en tid av motstånd och an-

I slumstrans vardag utgjorde hembesök hos gamla och utsatta en viktig arbetsuppgift. Källa: Frälsningsarméns arkiv, Värtahamnen. Okatalogiserat, diverse bilder.

grepp som Frälsningsarmén påbörjade sitt arbete med gästfriheten som moralisk kompass, men var det en gränslös praktik som Nya testamentet föreskrev eller tydliggjordes snarare sociala hierarkier genom arbetet? Jag inleder med en kort diskussion av Frälsningsarméns föreställningar om de prostituerade och staden för att därefter närma mig huvudfrågan.

Beröringsrädsla

Inför invigningen av det första räddningshemmet publicerades en appell i *Stridsropet* med rubriken ”Skynda att rädda”. Texten hade skrivits av Frälsningsarméns svenska kommandör, Hanna Ouchterlony, och innehållet var manande: ”Du måste, om Kristi kärlek bor i dig, hafva förbarmande med dessa samhällets olycksbarn och villigt understödja dem som vilja gå att rädda dem” (nr 8, 22/1 1890). En sann kristen, menade Ouchterlony, visar

barmhärtighet. Problemet var att människor – kristna eller inte – ställde sig tvekan inför att bistå prostituerade eftersom dessa betraktades som orena i moralisk mening. Den tvekan som Ouchterlony tillskrev samhället synliggör spänningen som återfinns i kristen tradition mellan att å ena sidan se Jesus i varje främling och å den andra att kategorisera en del som ovärdiga främlingar. I Frälsningsarméns material pockar denna spänning ständigt på uppmärksamhet. I en artikel konstaterades exempelvis att människor inte ville ”räcka [de prostituerade] en hand för att hjälpa dem upp”. Oavsett hur innerligt dessa uttryckte ånger ville människor, enligt skribenten, undvika att få ”sin tröskel besmittad af deras fotsteg” (*Ljus i Mörker*, nr 2 1900). Några år senare reflekterade en adjutant Dahlberg på ett liknande sätt: ”Dessa arma offer för vällustingsars lidelser aktas i allmänhet likt spetälska,

från hvilka man håller sig på ett vederbörligt afstånd” (*Ljus i Mörker*, nr 2 1902). Representanter för Frälsningsarmén menade således att samhällets förhållningssätt till de prostituerade präglades av beröringsrädsla.

I motsats till samhället i övrigt ryggade inte Frälsningsarmén tillbaka i mötet med de fallna kvinnorna. Tvärtom, det ansågs viktigt att ”dra dem upp ur dyn”, vilket med nödvändighet innebar att man skulle bli smutsig: ”Vi få ej vara rädda för att smutsa våra glacéhandskar eller ullvantar, vi måste taga de olyckliga till våra hem och hjärtan” (*Ljus i Mörker*, nr 1 1903). När man på detta sätt talade om smuts var det inte bara i symbolisk mening. I samband med ett besök i slummen på Söder i Stockholm konstaterades: ”Allt skvallrade om nöd, ytterlig gränslös nöd; själfva luften, som man inandas, tycktes vara mättad af dessa osunda dunster, som äro oskiljaktiga från hvarje ställe, där flera fattiga familjer under årtal bott och vistats” (*Stridsropet* 24/12 1891). I Frälsningsarméns publikationer återkommer regelbundet sådana skildringar och organisationen knöt därmed an till en utbredd, negativ diskurs rörande staden: Urbanisering uppfattades vid tiden kring sekelskiftet som ett hot mot individens och samhällets allmänna hälsotillstånd. Myndigheter och borgerliga etablissamang betraktade dessutom staden som en hotfull plats, stadens lockelser, mörka gränder, krogar och bordeller ansågs driva människor i fördärvet (Lennartson 2001:80–81). I detta sammanhang är det inte oväsentligt att William Booth 1890 hade publicerat *In Darkest England*, det vill säga samma år som räddningsarbetet inleddes i Sverige. Boken anspelade på Henry Stanleys bok *In Darkest Africa* och därmed kolonialismens intresse för det vilda, råa och ociviliserade Afrika, men handlingen hade flyttats till de engelska städerna (Garipey 2009:51). Detta sätt att betrakta städerna var alltså inte ovanligt vid denna tid. Urbana rum betraktades med koloniala ögon, det var annorlunda platser som befolkades av vilda, primitiva och märkliga

existenser (Dennis 2008:39–45). Hur hanttrade då Frälsningsarméns företrädare mötet med slummens farliga mörker? Glacéhandskarna och ullvantarna skulle förmodligen bli smutsiga, men hur undvek man att moralen gick samma öde till mötes? Ett sätt att hålla det mörka och vilda på avstånd var att skapa vita drömvärldar och gröna oaser mitt i slummen.

Vita drömvärldar...

I en skildring av barnkrubban på Söder i Stockholm kommenteras interiören med viss belåtenhet: ”Allting därinne är så rent och putsadt, från ensajnen [den tjänstgörande officeren] i hennes skimrande hvita förkläde ned till den lille minsta pysen och den blänkande kaffepannan” (*Ljus i Mörker*, nr 3 1901). Betoningen av det rena och skimrande vita är vid decennierna kring sekelskiftet 1900 ett stående inslag i berättelser från slumstationer och officerarnas bostäder, som här:

Vi befinner oss i ett ganska stort rum med till ytterlighet enkelt möblemang, sådant man endast finner i de fattigaste hem, men golvet var renskuradt, så att det skulle vida öfverträffat hvilken husmoders som helst anspråk, och snöhvita dukar betäckte bord och byrå, under det att några litografiska tryck med bibelcitater prydde väggarna här och där och några krukväxter doftade i de låga fönstren med sina hvita gardiner. Allt därinne har en prägel af frid och förmöjsamhet, och när slumofficerarna helsade oss med sitt glada hjärtliga ”halleluja” var det som om vi med ens förflyttats till en annan värld, där vi ej längre insöpo den unkna förskämda luften därute eller famlade i mörkret mot de fängelsedystra, kalla, fuktiga murarne (*Stridsropet* 24/12 1891).

Soldater och officerare som verkade i slummen skulle vara goda förebilder och i ljuset av detta framstår krukväxter, dukar samt gardiner som en medveten iscensättning av det ideala hemmet.² Frälsningsarmén var inte ensam om att utforma hemmet på detta vis. Etnologen Karin Salomonsson visar till exempel i *Fattigdomens besvärjelser* hur kvinnor som verkade inom ramarna för institutioner och vårdhem försökte skapa en ”hematmosfär av

glädje och värme”. I detta var möblemanng och textilier viktiga markörer, men även kruk- växter av olika slag skulle skapa en aura av hemtrevlighet (Salomonsson 1998:44). Viljan att simulera det goda hemmet återfinns således även i Frälsningsarméns verksamhet, men den vita färgen adderar ytterligare symbolisk mening. Vitt representerar renhet och ordning (Jönsson 2005:39), men symboliserar även oskuld (Öberg 2005:139). Vithet är dessutom, enligt filmvetaren Richard Dyer, en färg som har kommit att bli synonym med normalitet och makt (1997:9). I detta sammanhang blir slumsystrarnas vita förkläden mycket betydelsebärande.

I en artikel med titeln ”Våra slumofficerares arbete” menade skribenten att slumsystarna påminde om ”änglar i hvita förkläden” eftersom de ”gå till de olyckliga, som sakna tak öfver hufvudet, och ledsaga dem till en gästfri boning” (*Ljus i Mörker* nr 1 1899). Med tanke på att förklädet på detta sätt fick representera änglalik oskuldsfullhet skall det inte överraska att slumsystrarna själva fäste stor vikt vid detta plagg. Under ett besök i London köpte till exempel Laura Petri ett vitt serveringsförkläde på ett räddningshem: ”Det lilla vita förklädet fick under ett tiotal jular tjänstgöra som min högtidsblåsa, då jag vandrade från rum till rum på räddningshemmet vid Grevturegatan i Stockholm och bjöd flickorna på julkaffe. Vilket lyckligt förkläde!” (L. Petri 1959:60). Förklädet tycks bekräfta och synliggöra hennes status som en god arbetare i Guds armé; en arbetare som inte drog sig för att servera prostituerade kaffe. Samtidigt fungerar emellertid förklädets vita oskuldsfullhet som en distansskapande markör: Även om hon serverade de fallna skulle hon själv inte räknas till denna skara. Distansen var viktig eftersom det fanns en utbredd rädsla för att kvinnor som verkade i offentliga rum skulle förlora sin kvinnliga särart och därmed också förmåga att uppfylla sin fostrande roll (Ulvros 1996:283). Denna rädsla uttrycktes

även i debatten kring Frälsningsarmén och den traditionella uniformen blev därför, enligt historikern Diane Winston, viktig. Iklädda sina uniformer kunde kvinnliga soldater besöka bordeller och krogar utan att själva behandlas eller betraktas som prostituerade (Winston 1999:89–90). Med utgångspunkt i en svensk kontext har historikern Anna Jansdotter noterat samma mönster, enligt henne var det viktigt för de kvinnliga soldaterna att visa upp en ”respektabel kropp” och uniformen förstärkte detta intryck (2007:127).³ Respektabiliteten vittnade om moralisk resning och gjorde det möjligt för kvinnliga soldater att arbeta i offentliga och inte sällan ”syndiga” miljöer. Det är dessutom viktigt att ha i minnet att det hände att kvinnliga soldater och officerare uteslöts från Frälsningsarmén, i några fall berodde detta på att de inte hade haft kraft att stå emot synden och stadens lockelser. I ljust av detta hävdar jag att de vita drömvärldarna tillsammans med de vita förklädena gjorde organisationens möte med de befläckade hanterbart, ett vitt yttre minimerade risken för statusförlust och kritik.⁴ Även det ständiga putsandet, tvättandet och städandet var ett sätt att skydda och hävda moralen i mötet med de kontaminerade. På ett liknande sätt höll man omoralen på avstånd genom att etablera gröna skyddszoner.

... och gröna oaser

Parallellt med att dystopiska uppfattningar om staden vann mark väcktes romantiska idéer om naturen och landsbygden till liv (Salomonsson 1999:14–17), i motsats till städerna symboliserade naturen det rena och det äkta. Det skall därför inte förvåna att Frälsningsarmén försökte simulera ett stycke natur inom ramarna för den sociala verksamheten. I inledningen av 1899 meddelade *Ljus i Mörker* att åtta barn hade flyttats bort ”från slummens mörka nästen här i hufvudstaden och blivit omplanterade i goda och hederliga hem i landsorten” (nr 1 1899). Skribenten me-

Renlighetsfrågan är högst närvarande i Frälsningsarméns material. Fotografiet återger Elisabet Liljegren, ofta kallad Slummens överste, omgiven av slumsysstrar. I *Frälsningsofficeren* (nr 8 1903) påminnes officerare om behovet av att hålla rent i lokalerna: ”Människor kunna icke trifvas där, om inte allt i lokalen är rent, putsadt – golf, bänkar, fönster, lampor. Renlighet och gudsfruktan äro tvillingar.” Kopplingen mellan renlighet och moral återkommer även i Catherine Booths texter. I *Ett rent evangelium* skriver hon på följande vis: ”Du måste ge avkall på din avgudar och vara villig att låta Jesus komma och frälsa dig. Han skall inte lämna dig därefter i syndens smuts och dy, där du nu är, utan lyfta dig upp ur den, två dig, göra dig ren och bevara dig ren” (1989:61). I det jordiska livet var det Frälsningsarmén som stod för tvagandet och därmed också frälsningen.⁵ Källa: Frälsningsarméns arkiv, Värtahamnen, Okatalogiserat, diverse bilder.

nade att det var viktigt att fler erbjöds detta skydd ”från syndens härjningar”. Hemmet på landsbygden framstod här som garant för god fostran, men större delen av organisationens arbete var förlagt till städerna och även där omgavs verksamheten av en slags landsbygds- eller naturromantik.

Här finnes mycken nöd, men vi bo visst också i själva dess centrum, ett i sanning präktigt läge för en slumstation, ty stationens renhet sticker bjärt af mot all den uselhet, som grasserar i dess omnejd. O, måtte vår lilla station blifva en riktig oas för den trötte ökenvandaren, som finner vägen hit (*Ljus i Mörker*, nr 4 1901).

Räddningshem och slumstationer omtalas regelbundet som oaser, en metaforik med bibliska undertoner. Förmodligen skulle detta bidra till att förstärka bilden av Frälsningsarmén som en organisation som följde gästfrihetens evangeliska imperativ. I en del fall var metaforen dessutom knuten till en naturlig situation. När Thorsten Kjäll, en av Frälsningsarméns egna historieskrivare, berättar om räddningshemmet i Malmö poängterar att det vid tiden kring sekelskiftet 1900 fanns en ”trevlig trädgård med vackra träd, rymliga gräsmattor och några rabatter, som gjorde ett mycket inbjudande intryck”

(1972:333–334). Han fortsätter: ”Vid närmare eftertanke är det då inte så svårt att förstå att det kunde vara fördelaktigt att ha en sådan grönskande oas, avskild från det livliga trafikstråket utanför. Här kunde man vara sig själv, obesvärad och ostörd mitt i storstads-vimlet” (Kjäll 1972:334). I denna och andra texter spelar således naturen en viktig roll. I naturen – om än en starkt kulturellt formad sådan – skulle den fallna kvinnan närma sig livet såsom det hade gestaltats före förvisningen från Paradiset och i bästa fall skulle hon därmed frälsas.

Frälsningsarmén följde således gästfrihetens imperativ såsom det kom till uttryck i Nya testamentet, organisationen sökte sig till de i moralisk mening befleckade som skulle hjälpas och inspireras att förändra sina liv. Till synes saknade denna gästfrihet gränser, alla främlingar i behov av mat, skydd och stöd välkomnades. Samtidigt etablerades en mängd symboliska gränser som tydliggjorde att det fanns en skillnad mellan de med hög moral respektive låg, innanför de vita och gröna gränsszonerna återfanns de förra. Dessa symboliska gränser var en förutsättning för gästfrihetens gränslöshet, de garanterade att statusen som soldat eller officer i Guds armé inte var i fara. Denna status förstärktes ytterligare genom de gåvor man erbjöd behövande, men att ge gåvor kan i en kristen kontext också vara problematiskt.

Gästfrihet och gåvoekonomi

I traditionella samhällen var gästfrihet nära knuten till gåvoekonomins moraliska principer. Sociologen Marcel Mauss klassiska studie *Gåvan* (1923/1997) visade till exempel att gåvor bidrog till att skapa band mellan människor eftersom mottagaren förväntades svara med en gengåva. Gåvans och gengåvans storlek eller form bekräftade även var i den sociala hierarkin givaren respektive mottagaren befann sig, gåvan och gengåvan var ett symboliskt uttryck för social status. Men

gåvoekonomin materialiserade inte enbart gränser mellan olika sociala kategorier inom gemenskapen, den kunde även ligga till grund för exkluderande processer på andra sätt. En gåva som inte resulterade i en gengåva kunde exempelvis leda till fiendskap eller sociala sanktioner av olika slag.

Även i den kristna kontexten har gästfriheten drag av gåvoekonomi, men enligt teologen Luke Bretherton är dess grundprinciper annorlunda jämfört med traditionella samhällen. De fattiga syndare Jesus erbjöd mat hade inget att erbjuda i gengäld. Budskapet var att förmågan att ge var en väg till frälsning och att belöningen – gengåvan – var en plats i himlen (jfr Bretherton 2010:133). I Frälsningsarméns skrifter saknas inte exempel på sådan idealism. I samband med att Elisabeth Liljegren, en förgrundsfigur i Frälsningsarméns slumarbete, dog 1914 betonades att hon självupppoffrande hade verkat ”för de själar Gud anförtrott henne”. Belöningen, fortsatte skribenten, väntade i himlen: ”Min lön är hos min Gud i evig härlighet”, säger hon oss” (*Ljus i Mörker*, nr 2 1914). Denna avvaktande hållning till gengåvor kommer även till uttryck i den förbindelse soldater som valde att bli officerare fick underteckna. I denna slogs det fast att: ”Man fordrar, att officerare alldeles vägra att mottaga och om möjligt till och med förebygga hvarje anbud om någon slags gåfva eller annan hedersbetygelse, som är afsedd såsom en utmärkelse åt dem.”⁶ Men innebar detta verkligen att de soldater och officerare som verkade i slummen och på räddningshemmen inte förväntade sig något i gengäld av dem man skulle hjälpa? Sökte de inte efter tecken för tacksamhet som bekräftade deras särskilda status som soldater och officerare? I de kommande avsnitten belyses dessa frågor, först genom att studera vilka gåvor som Frälsningsarmén erbjöd de fattiga och utsatta.

Livet som gåva

Som framgått erbjöd Frälsningsarmén skydd och värme i ett samhälle som tycktes kallt och ogästvänligt. En viktig förutsättning för denna gästfrihet var att soldater och officerare var beredda att offra sina liv i bokstavlig mening. Elisabeth Liljegren hävdade att misären i de större städerna innebar att det fanns möjligheter för de välbeställda att "tjäna Gud" genom att skänka gåvor, men framför allt fanns det möjligheter "för de unga att få offra sina lif för mänsklighetens väl" (*Ljus i Mörker*, nr 1 1899). Denna gåva, som kan uppfattas som det yttersta beviset på en stark tro, är ett återkommande tema i berättelser från slumsystrar. Gästfriheten omfattade emellertid inte enbart livet, att skänka tid var också värdefullt. I *Ljus i Mörker* (nr 3 1899) beskrivs vardagen på ett räddningshem, då plötsligt telefonen ringer: "Åh, telefon!" – "Förlåt mig, att jag dröjde så länge, men det var en af våra gamla flickor, som är i plats, och jag måste gifva henne tid att tala om sina bekymmer". Det var knappast en tillfällighet att skribenten lät telefonen ta plats i skildringen. Telefonen var en ny och revolutionerande kommunikationsteknologi (jfr Garnert 2005) och i detta sammanhang signalerade den att Frälsningsarmén var en modern rörelse som kommunicerade med världen på nya sätt. Men skildringen tydliggör även att tiden hade blivit en resurs att hushålla med. Som sådan blir den också en dyrbarhet som inte skulle slösas bort på oväsentligheter, vilket organisationen bland annat underströk i publikationer som riktades till officerare.

Det anstår illa ett Guds barn, som är köpt med Kristi dyrbara blod och som bör använda sin tid och allt hvad hon äger för Herren. Om vi sofva längre, än som är nödvändigt för att kroppen skall blifva uthvilad, förspilla vi den tid, som förtrotts oss såsom ett pund att användas till Herrens ära och våra medmänniskors gagn (*Frälsningsofficeren*, nr 6 1906).

Som gåva betraktad återkommer också tiden i berättelserna från räddningshem och slum-

stationer, det framgår till exempel att medlemmarna i Barnhärtighetsförbundet "hvarje vecka offra några timmar för att besöka sjuka och fattiga på inrättningar och sjukhus". Tiden som gåva framstår här som särskilt betydelsefull eftersom förbundets medlemmar bestod av officersfruar. Fruarnas primära uppgift var att sköta det egna hemmet, men de var alltså beredda att skänka delar av den tid de borde lägga på denna viktiga uppgift för att hjälpa de fattiga.

Livet och tiden var alltså viktiga gåvor i något som kan betraktas som gästfrihetens moraliska ekonomi. Givetvis intog även mat en särskild plats i denna.

Doften från soppgrytor

Genast då jag steg in i köket, möttes jag af doften från soppgrytor. Det var ju barnbespisning idag. Inne i det stora, ljusa rum, som utgör officerarnas sofrum, var allt så rent och hemtrefligt, och där inne i lokalen stod mitt på golvet ett stort slagbord med bänkar omkring. Flera fat, fyllda med brödskeffor stodo där för de väntande gästerna (*Ljus i Mörker*, nr 2 1899).

Som framgått intar måltiden en viktig ställning i gästfrihetens ritualer: Den bekräftar att man ser sin egen sårbarhet i andras utsatthet. Måltiden har dessutom en särskilt framträdande roll i en kristen gästfrihetstradition där Jesus ofta porträtteras som både gäst och värd i måltidssituationer. Med tanke på denna tradition och den nöd som rådde i slummen vid sekelskiftet 1900 skall det inte förvåna att maten utgör en viktig del i Frälsningsarméns sociala verksamhet. Elisabet Liljegren, som under många år ledde slumarbetet, lär ha hävdat att "en tom mage hindrar välsignelsen" och att arméns "förmåningar och fromma önsknningar skulle lättare vinna ingång i människors hjärtan, om de voro mätta och belåtna än om de voro hungriga" (Wacht i L. Petri 1938:47). Kopplingen till Jesus förekommer också regelbundet i Frälsningsarméns officiella skrifter. I en artikel i *Ljus i Mörker* poängteras att Jesus ville att de utsatta, inte välmående gran-

nar och släktingar, skulle bjudas på gästabad.

Artikelförfattaren understryker att Frälsningsarméns sociala verksamhet följde påbudet: ”Då jag varit på våra slumstationer och sett slumsysstrarna tända julgranen för de fattiga barnen och med frikostig hand dela ut sina håfvor – smörgåsar och risgröt och kaffe och ’änglamat’ [...] då har jag hört dessa ord, och de ha talat frid och glädje till mitt hjärta” (nr 1 1901). Maten och måltiden bekräftade i detta sammanhang att Frälsningsarmén följde gästfrihetens imperativ, emellanåt skedde detta med hjälp från det omgivande samhället. Då en konsul skulle fira sin födelsedag bjöd han de fattiga på fest på en slumstation i Göteborg.

Nu börja gästerna anlända. De undangömda, de glömda, gamla änkor, darrande af ålder och umbäranden; gamla gubbar utan arbete, för länge sedan tröttkörda i lifvets uppförs- och utförsbackar; yngre personer utan huld och skydd; någon blek gosse som fått infinna sig på sjuka mors ”biljett” (*Ljus i Mörker*, nr 2 1902).

Gästerna tycks inledningsvis vara lite reserverade, ”tyst och väntande sitter den långa raden”. Kanske var gästerna osäkra inför gästfrihetens konventioner, men efter en stund lättades stämningen upp: ”Nu knäpper någon på en gitarr, ännu andra gitarrspelare stämma in, det blir musik och sång – kraftig, rytmisk glad.” Efter ytterligare en stund serverades maten: ”Nu bäres den rykande, varma maten in. Där är vällagad kalopp med bruna bönor och potatis, där är god fruktsoppa och fint, hvitt bröd, och sist kommer doftande kaffe” (*Ljus i Mörker*, nr 2 1902). Symboliken är viktig: I en kristen kontext symboliserar den delade måltiden ett gästabad hos Gud (jfr Yong 2008:101–102).

Utöver maten försågs de fattiga med kläder och möbler och man uppmanade också människor att bidra till denna verksamhet (t.ex. *Ljus i Mörker*, nr 1 1899). I en del fall tillskrevs dessa gåvor extra betydelse. Det förekommer till exempel en berättelse om en löjtnant i Frälsningsarmén som knöt sin hals-

duk runt en prostituerad flickas hals. Flickan ville egentligen inte följa med löjtnanten till räddningshemmet, men kunde inte förmå sig att springa iväg med halsduken: ”Denna halsduk blef därför [...] en kärlekslina, som drog den stackars flickan till hemmet och till den Frälsare som där skulle möta henne” (*Ljus i Mörker*, nr 1 1903). Berättelsen är så pass betydelsefull att den återkommer i olika skrifter och med viss variation. Kärnan är dock densamma.

Löjtnanten löste halsduken från sin egen hals och lindade om flickan. Efteråt bekände flickan att hon tänkt rymma den kvällen, men hejdades i sitt uppsåt av den där halsduken. Halsduken band den vilsekomna flickans person fast vid slumsystemens. Denna halsduk synes mig som symbolen av det personliga bandet mellan hjälpbehövande och hjälpare. Detta band binder starkast, om i dess ränning är invävd en röd tråd, färgad av personligt offer (L. Petri 1959:183–184).

Gåvor kunde knyta tveksamma syndare till organisationen, åtminstone enligt denna berättartradition.

Enligt Luke Bretherton avviker, som nämnts, den kristna traditionen från gåvoekonomins grundstruktur genom att gåvan inte kräver en gengåva. I vissa avseenden tycks hans antagande stämma. I *Ljus i Mörker* antyds att otacksamhet och förföljelse var mer vanligt förekommande än gengåvor som tack för att slumsysstrarna offrade sina liv i räddningens tjänst:

Och hvilken lön få de då därför härnere? Är det icke oftast otacksamhet, sorgen att se dem, som de redan trodde sig ha ryckt undan det onda, återfalla i satans våld? Är det icke för mången ibland dem en förtidig död, följden af de alltför stora ansträngningar, för hvilka de utsatt sig? (nr 1 1899).

Men saknades det gengåvor från de utsattas sida som kunde bidra till att bekräfta att Frälsningsarmén spelade en viktig roll i samhället och därmed också de enskilda soldaternas upphöjda status som Guds utsända?

Fotografiet skildrar den flit och ordning som, idealt sett, präglade verksamheten i räddningshemmens arbets-salar. Källa: Frälsningsarméns arkiv, Värtahamnen, Okatalogiserat, diverse bilder.

”Vi hörde och sågo tydliga vittnesbörd”

Vårt räddningsarbete går sakta, men säkert framåt. Frälsning är den enda grund vi bygga på och enda botemedlet emot allt ondt. Vi hörde och sågo tydliga vittnesbörd om denna sanning här om aftonen, då vi hade glädjen se bland oss en liten skara af våra gamla flickor, som passerat våra hem för år och månader sedan. [...] Och huru tacksamma voro icke dessa flickor öfver att ett hem en gång öppnats för dem, dit de fått taga sin tillflykt, då alla andra vägar till räddning syntes stängda (*Ljus i Mörker*, nr 1 1899).

Då flickorna återvände för att besöka räddningshemmet uttryckte de tacksamhet över den gästfrihet som visats dem. Det framgick dessutom att banden mellan flickorna och Frälsningsarmén fortlevde, de tillhörde samma frälsta gemenskap, vilket samtidigt bekräftade att organisationens hårda arbete bar frukt. Ville skribenten på detta sätt påminna

läsarna om att inte endast otacksamhet var den belöning som väntade i det vardagliga arbetet? Officiella skrifter fyller ofta en sedelärande funktion, de tillhandahåller en slags matriser för hur livet bör levas och tolkas. Skrifter av detta slag kan därmed fungera som kulturella kompasser i människors ständigt pågående identitetsarbete och kanske är det så berättelser om tacksamhetens tecken skall tolkas.

Tecken på tacksamhet figurerar med stor regelbundenhet i Frälsningsarméns skrifter, inte minst i artiklar som skildrar vardagen på räddningshemmen. I dessa reportage får läsaren i regel följa hur skribentens ögon sveper över hemmet för att slutligen stanna vid kulturellt betydelsefulla punkter, som här: ”I ett af rummen, det största af dem, finnes en del stickbågar och symaskiner och en skara kvinnor af olika åldrar i full sysselsättning.

Allas händer äro i flitig verksamhet och allt emellanåt uppstämnes glad och muntrande sång” (*Ljus i Mörker*, nr 2 1899). Blicken fixerade en i kulturell mening viktig kroppsdel – den verksamma, produktiva handen. Just flitiga händer samt ljudet av arbete är detaljer som återkommer i berättelserna från det sociala arbetet.

Så gäller det att med flit och arbete förtjäna sitt dagliga bröd och få hemmets ekonomi att gå ihop. Händer, som kanske ej på länge arbetat, röra sig raskt i tvättbunkarna, de elektriska skölj- och pressmaskinerna dåna, och mangeln är igång från morgon till kväll. Endast då och då en paus för måltider, middagsbön och middagsrast [...] En trappa upp surra symaskinerna ... (*Ljus i Mörker*, nr 3 1913).

Ljudlandskapet vid räddningshem och slumstationer tycktes bekräfta att den tid och kraft den enskilde soldaten investerade i gästfrihetens moraliska ekonomi inte var bortkastad. Arbetsljud, men även sång gav därmed också kraft i det fortsatta arbetet: ”Många, många gånger har det vederkvickt min själ, då jag hört någon af våra skyddslingar med från hjärtat gående ord stämma upp en lofsång till Gud, som gifvit dem en fristad och ett skydd undan den ilande vinden och stormen” (*Ljus i Mörker*, nr 1 1903). Tacksamhetens teckensystem förekommer även i arbetet med barnen, det berättas till exempel om en slum-syster som hade hjälpt en fattig kvinna med julklappar till hennes barn: ”O, huru glada och tacksamma blefvo icke de små; de riktigt hoppade af fröjd! Aldrig ska jag glömma den tacksamma blick, som familjefadern gaf oss och det ’Gud välsigne er’ som kom från hans läppar, då vi tryckte hans hand till afsked” (*Ljus i Mörker*, nr 3 1899).

Även om det inledningsvis inte var vanligt med gengåvor i materiell mening saknades det alltså inte uttryck för tacksamhet och bekräftelse: Flitiga händer, hoppande barn, blickar och utsträckta händer, men även ljudet av sång och surrande maskiner. Dessa tecken tolkar

jag som en slags immateriella gengåvor som var viktiga i det vardagliga arbetet, även om den slutgiltiga belöningen låg i framtiden.⁷ I detta sammanhang förekommer ytterligare en gengåva som tycks viktig – gråten och därmed tårarna.

En tårfylld ekonomi

Elisabet Liljegren är en i det närmaste mytisk gestalt i Frälsningsarméns svenska historia, vilket också framgår i en biografi över henne: ”Där hon gick fram, torkades tårarna, de feberhettade kuddarna slätades jämna, och i nödens boningar silade hoppets stråle in” (A. Petri 1923:58). Tårarna framstår här som ett resultat av Liljegrens arbete, vilka som gråter framgår dock inte. Vid en läsning av Frälsningsarméns officiella skrifter tycks dock tårarna falla från flera olika sociala kategorier varav de prostituerade utgör en.

En af dessa fester hölls på ett sjukhus, där patienterna utgöras af fallna kvinnor. Blommor och apelsiner anskaffades, några av förbundets medlemmar skyndade lyckliga åstad för att uppmuntra och välsigna dessa olyckliga, som blifvit så djupt bedragna. Vitnesbörd aflades om huru mäktig Gud är att frigöra och frälsa från synden. Tårar rullade utför nära nog hvarje flickas kinder, och många sade sig vilja lämna detta lif af synd och skam (*Ljus i Mörker*, nr 4 1899).

Exakt varför flickorna grät är oklart. Det kan vara tacksamhetens tårar som rinner nedför kinderna på dem då de tar emot gåvorna, men också skammens och förnedringens tårar eftersom de i denna situation påmindes om sin syndiga ”status”. I andra fall är det uppenbart att det handlar om tacksamhet – åtminstone tolkar Frälsningsarmén, retroaktivt, det så. I *Minnesskrift med anledning av Slum- och Räddningsverkets fyrtioårshögtid* (1930) berättas om en episod där en man inte ville ta emot hjälp från armén. Hustrun låg på sjukhus och han försökte på egen hand sköta hem och barn samtidigt som han skötte sitt arbete. Trots mannens försök att hålla ordning var hemmet

i behov av skötsel. Då slumsystemen gick dit möttes hon av ”en förfärande syn av smuts och vanvård: barnen i trasor och [...] sängarna bäddade med lumpor, där ohyran frodades” (1930:12). Till slut lät mannen slumsysstrarna hjälpa till och resultatet lät inte vänta på sig: ”De tvättade och lagade barnens kläder, de skaffade nya, snygga sängkläder istället för de gamla, som måste kastas bort; de ordnade överallt, och till sist satte de till och med upp rena, vita gardiner i fönstren.” Mannen följde arbetet under reserverad tystnad, men slumsysstrarna förstod att han var tacksam ”då han grät av glädje och rörelse över sitt förvandlade hem” (1930:12). Liknande tårar av tacksamhet föll i regel i samband med att gåvor av olika slag delades ut: ”På vår lilla julfest för våra fattiga vänner såg jag tårar av tacksamhet öfver de små gåfvor vi kunde gifva dem” (*Ljus i Mörker*, nr 2 1900). Men tårarna strilade också av andra orsaker.

I *Ljus i Mörker* berättas det om en ung flicka som stod i begrepp att lämna räddningshemmet: ”Hon kom hit en natt för några månader sedan, uttröttad och jagad, för att finna skydd undan synden och världen.” Flickan hade välkomnats och därmed hade också grunden till förändring lagts: ”Hon har här sökt och funnit frälsning, lärt sig att blifva en arbetsam och ordentlig kvinna.” Men nu skulle hon alltså lämna denna plats: ”Under tårar har hon tagit farväl af sina kamrater och af oss, och vi lämna henne, visserligen under bäfvan, men dock under den förhoppning, att Herren skall bevara henne och att vi en dag skola få se henne bland dem som öfvervunnit” (*Ljus i Mörker*, nr 3 1899). De tårar som fälldes i denna situation tycks bekräfta banden mellan flickan och slumsysstrarna, men kanske anas också en osäkerhet och ängslighet inför att åter stå ensam i staden. Det kan således finnas olika orsaker i materialet till att människor gråter, men tårarna är otvetydigt betydelsefulla i kulturell mening.

Historikern Ann Vincent-Buffault har pro-

blematiserat tårarnas kulturhistoria i det revolutionära Frankrike och menar att gråten var politiskt betydelsebärande (1991:243). Genom att ge uttryck för känslor inför varandra bekräftades banden mellan revolutionärerna samtidigt som de också gav uttryck för äkta, oförställda intentioner. På ett liknande sätt vill jag förstå gråten och tårarna som förekommer i samband med Frälsningsarméns sociala arbete. Ur gästens perspektiv, den som Frälsningsarmén hjälpte, var det betydelsefullt att visa tacksamhet och gråten var ett accepterat sätt att uttrycka detta på. I en knapp ekonomisk situation blev tårar en symbolisk hårdvaluta ur såväl gästens som värdens perspektiv. För Frälsningsarmén framstod gråten som ett tecken på tacksamhet, men också som en bekräftelse på att arbetet bar frukt.

Även om tårarna således är ett återkommande tema i tacksamhetens teckensystem var det inte alltid som tårar rann nedför gästernas kinder.

Friktion i paradiset

”Näst religionen är arbetet räddningshemmets styrka”, hävdar frälsningsofficeren Alma Wacht i sina hågkomster (L. Petri 1938:182). Hon fortsätter: ”Räddningshemmet tar ifrån flickorna deras lättfärdighet och skänker dem arbetsglädje istället” (1938:183). Räddningshemmet och slumstationer skulle som nämnts fungera som ett slags skolor genom att vara skinande, vita förebilder, men de skulle alltså även lära människor att sjunga arbetets lov. Arbete var vägen bort från synd och omoral:

Under det våra flickor hålla på att glömma det gamla och kämpa för att vinna sin själs frälsning, få de lära sig arbeta, och på samma gång som de få erfara arbetets välsignelse, beredes de att i en framtid själfva kunna försörja sig på hederligt sätt (*Ljus i Mörker*, nr 4 1902).

Det var en mångfald av sysslor man socialiserades in i, alla med bäring på kvinnliga yrken. En del flickor tvättade och manglade, andra sydde eller stickade täcken, ytterligare andra

Wachts skarpa blick kan nästan anas i detta fotografi som återger en prostituerads ankomst till ett räddningshem. Wacht tjänstgjorde som officer i mer än 30 år och var känd för sin hårdhet: ”Det finns ingen jag är så rädd för som major Wacht’, anförtrorde mig nyligen en stackars flicka, som för åtskilliga år sedan var under majorens vård, men återvänt till gatan. ’Det finns ingen jag är så rädd för som major Wacht, men inte heller någon som jag tycker så mycket om som major Wacht’” (L. Petri 1938:9). Källa: Frälsningsarméns arkiv, Värtahamnen, Okatalogiserat, diverse bilder.

polerade möbler: ”Därjämte få alla lära sig att städa, skura, diska, med ett ord, hålla ett hus i ordning” (*Ljus i Mörker*, nr 4 1902). Men arbetet var inte endast en väg bort från synden, det syftade även till att göra verksamheten självförsörjande (A. Petri 1923:67). Med tanke på att arbetet både hade en andlig och ekonomisk betydelse är måhända Wachts uppfattning om de flickor och kvinnor som inte arbetade förståelig: ”Den tyngsta börda jorden bär är lata fruntimmer’, brukade jag säga till flickorna” (Wacht i L. Petri 1938:182). Förmaningen kan emellertid också tolkas som en konsekvens av att de ”lata” inte motsvarade gästfrihetens implicita krav på ömsesidighet. Gengåvan behöver inte vara omedelbar utan

kan levereras längre fram, men helt utebliven reciprocitet kan leda till sociala sanktioner och utanförskap (jfr Lashley 2000:6). Wachts förmaning kan förstås med utgångspunkt i denna logik, vilket även gäller den förvisning som en del flickor råkade ut för.

Ibland händer det, att en flicka, som ännu icke tröttnat på synden, självvilligt träder ut i densamma igen. Och ibland, dock mera sällan, händer det ju, att vi måste visa bort någon, som envist vägrar att *lära sig* lyda, arbeta eller uppföra sig ordentligt (*Ljus i Mörker*, nr 3 1899).

De som valde att återgå till synden hade, som det verkar, förverkat sin rätt till hjälp – dessa omfattades inte längre av gästfrihetens imperativ. Tonfallet när dessa omtalas är också i en

del fall påfallande hårt. Wacht berättar i sina hågkomster att hon vid ett tillfälle hade uppsökt en bordell och där träffat en ung moder. Under samtalen hade Wacht lovat att hjälpa henne med kläder och respengar så att hon kunde återvända till barndomshemmet (L. Petri 1938:94). Trots detta erbjudande ville den unga kvinnan inte följa med, men Wacht gav sig inte utan återvände till bordellen vid ett par tillfällen. Till slut följde kvinnan med till räddningshemmet och redan dagen därpå ordnades med hemresan. Innan denna kom till stånd insisterade dock kvinnan på att få återvända till bordellen för att hämta ett förkläde som hon glömt, något som Wacht tycks ha haft svårt att förlika sig med: ”Vi förstodo vad klockan var slagen, kvinnan stod ej att rädda, och hon återvände åter till sina spyor, hon hade gjort det onda valet” (Wacht i L. Petri 1938:96).

Det var således inte alla som ville ta emot Frälsningsarméns hjälp, vilket kanske kan förklaras med att gästfriheten medförde krav. Gästfrihet är aldrig en social praktik som saknar maktdimensioner och potentiell friktion (Darke & Gurney 2000:83, 96) utan den förutsätter att gästen anpassar sig efter normer och förväntningar. Mottagaren av gåvor försätter sig därmed i en moralisk skuld, vilket kanske kan förklara den friktion som uppstod på räddningshemmen. Det hände att flickor rymde och att man på andra sätt agerade motsträvt, som här:

Till påsken skaffade hon sig sprit genom källargluggen, och en gång stal hon portnyckeln ur en av officerarnas fickor och sände iväg en flicka ut i staden att köpa sprit. Hon var full av ondska och argan list, och icke ett dugg begrep hon av officerarnas tal om Gud och frälsning (Wacht i L. Petri 1938:106).

Till slut fogade sig emellertid även denna flicka efter normerna. I en del fall tycks det ha krävts rigorös övervakning för att säkerställa att fallna kvinnor valde att följa gästfrihetens konventioner: ”Chefen i arbetssalen har en

krävande post [...] hon måste ha sina ögon på deras händer och spänna hela sin själ för att behärska deras tankar” (Wacht i L. Petri 1938:184). Vad som ytterligare försvårade arbetet var förekomsten av försåtliga gåvor.

I *Kroppar och själar* återger Laura Petri ett ovälkommet besök på räddningshemmet: ”En dag trädde en man in på räddningshemmets expedition. Han såg ut som en stöddig lantpatron” (1930:72). Kritiken anas redan i detta anslag, detta var en man som inte brydde sig om något annat än sina egna behov och begär. Lantpatronen sökte efter en ung flicka som han påstod sig vara släkt med. Flickan påstod emellertid att mannen var en okänd förförare och adjutanten som tjänstgjorde på expeditionen vände sig upprört till mannen: ”Hur vågar ni komma hit? Ni vet själv vem ni är. Packa er iväg, och det genast!” (L. Petri 1930:72). Mannen var dock inte beredd att omedelbart ge upp kampen om flickan. Han insisterade på att adjutanten skulle ge henne en påse med äpplen. Efter en stund kom flickan tillbaka till adjutanten: ”Om några minuter var Lisa tillbaka och sträckte fram ett av de röda äpplena. Där var ett litet lock på det och därunder en urholkning med en instucken pappersremsa: ’Kom ut. Jag skall hjälpa dig’” (L. Petri 1930:72–73). Äpplets symboliska ställning i den kristna traditionen färgar möjligtvis denna berättelse, gåster med sådana gåvor var definitivt inte välkomna till räddningshemmen.

Avslutning

Syftet med denna artikel har varit att undersöka hur gästfrihetens ideal materialiserades inom ramarna för Frälsningsarméns sociala verksamhet vid sekelskiftet 1900. Genom att undersöka gästfriheten ville jag samtidigt studera på vilka sätt en till synes gränslös gästfrihet förutsatte en samtidig etablering av kulturella gränsdragningar mellan Frälsningsarmén och den behövande. Med utgångspunkt i organisationens officiella skrifter kan det kon-

stateras att det förekom en spänning mellan en äldre och nyare uppfattning om gästfrihetens gränser i det slum- och räddningsarbete som Frälsningsarmén etablerade vid tiden kring sekelskiftet 1900. Frälsningsarmén påpekade att samhället hade vänt de prostituerade ryggen och att människor inte ville befläckas genom att komma i kontakt med dessa. I samhället existerade, enligt Frälsningsarmén, en gräns i gästfrihetens evangeliska imperativ. En sådan gräns förekom inte, återigen enligt Frälsningsarmén, i den gästfrihetens praktik som slum- och räddningsarbetet bestod av; organisationen sökte sig aktivt till de utsatta och i moralisk mening befläckade. Samtidigt upprättade emellertid Frälsningsarmén andra, symboliska gränser. För att hantera städernas moraliska inferno etablerade organisationen en skyddande, lantlig gränzon runt sina räddningshem och slumstationer. Gästfriheten präglades av en romantisk idé om naturen som en i moralisk mening ren plats och att människor, genom att befinna sig där, kunde närma sig ett paradiskt tillstånd.

På räddningshem, slumstationer och barnkrubbor som inte hade möjlighet att skapa en sådan gräns mot synden vidmakthölls gränser mellan moral–omoral på andra sätt och med en annan färg. I skrifterna återkommer berättelser om vita gardiner, vita dukar och vita förkläden som symboliskt viktiga ting. Genom att lyfta fram det vita i organisationens verksamhet skapades en gräns gentemot slummens svärta, det vita förklädet gjorde det möjligt för slumsystrarna att verka bland de stigmatiserade utan att smutsas ned i symbolisk mening. De kunde därmed också framstå som ett ljust alternativ till mörkret och misären.

Det kan alltså konstateras att spänningen mellan en gammal och nyare uppfattning om gästfrihetens gränser fanns kvar i den sociala verksamhet som Frälsningsarmén etablerade. Enligt gästfrihetens imperativ skulle gränserna mellan de rena–orena överskridas, men

det var en övergång som således var noga reglerad och som bekräftade att gränserna existerade. Gästfriheten var på detta sätt rituellt organiserad och omgärdad av gränser, även i Frälsningsarméns praktik.

I artikeln har ytterligare ett spänningsfält i gästfriheten undersökts – nämligen gåvans och gengåvans kulturella betydelse och den spänning som denna medför. Studier av traditionella samhällen visar att gåvor bekräftade och etablerade sociala band mellan givare och mottagare, men i gåvan fanns även ett krav på reciprocitet. Mottagaren förband sig att återgälda gåvan på något sätt, om så inte skedde kunde sanktioner bli följden. Det har emellertid hävdats att denna logik inte är giltig i kristna sammanhang, den kristne förväntas tålmodigt vänta på belöningen i himlen. Präglades Frälsningsarméns sociala verksamhet av en sådan idealism? Förväntade sig inte soldater och officerare som verkade i slummen och på räddningshemmen något i gengäld av dem man skulle hjälpa? Sökte de inte efter tecken på tacksamhet som bekräftade deras särskilda status som soldater och officerare? Det saknas inte exempel som tyder på att idealismen var utbredd. Detta är inte minst tydligt då man betraktar vilka gåvor som slumsystrar, soldater och officerare erbjöd. Dessa offrade sina liv för att frälsa andra, men de gav också av sin tid. Utöver detta delade Frälsningsarmén ut mat, kläder och möbler. Inledningsvis möttes man av otacksamhet och motstånd från delar av samhället, vilket bland annat innebar att det sociala arbetet drevs med ytterst knappa resurser. Med tanke på detta var det inte så konstigt att organisationen fostrade en idealistisk hållning. Men motståndet, tillsammans med människors fattigdom, kan också ha varit en anledning till att Frälsningsarméns fotfolk utvecklade en sensibilitet och förmåga att söka efter tacksamhetens tecken på de fattigas kroppar. Idealism i all ära, men det hårda arbetet förutsatte någon form av omedelbar bekräftelse. I skrifterna förekommer en serie

sådana tecken, flickornas flitiga händer, tårarna på de fattigas och utsattas kinder, men också ljudet av sång och surrande maskiner. Tacksamhetens tecken kan betraktas som en gengåva i gästfrihetens moraliska ekonomi som var möjlig att acceptera, de bekräftade att Frälsningsarméns viktiga arbete bar frukt men hotade inte grunden i den kristna gävoekonomin. När inte några tecken kunde skönjas sattes sanktioner och exkluderingsmekanismer in. Gästfriheten hade gränser även i Frälsningsarméns sociala verksamhet vid tiden kring sekelskiftet 1900.

Fredrik Nilsson, professor

Institutionen för Service Management och tjänstvetenskap, Lunds universitet

Noter

- 1 Skillnaden avseende synen på gästfrihet i Gamla respektive Nya testamentet förklarar varför Jesu måltider och samtal med tjuvar, prostituerade och andra utstötta uppfattades som en provokation av den tidens religiösa och politiska etablissemang, gästfriheten hotade kulturella gränsdragningar mellan olika sociala kategorier (Bretherton 2010:129).
- 2 Bostaden, men förmodligen också slumstationen, representerade en annan värld och skulle på detta sätt också bidra till att förändra människor. Enligt skribenten hade det ”hus där vår första slumstation öppnades genomgått en grundlig omskapning”. Förr hade ”slagsmål och vilda uppträden” hört till vardagen men var nu sällsynta och ”hyresgästerna äro angelägna att trots sin fattigdom hålla sina golfrena och sina hem snygga” (*Stridsropet* 24/12 1891). Ett städat, vitt yttre tycktes skingra mörkret i människors inre.
- 3 Frälsningsarméns uniform fungerade därmed på ett liknande sätt som andra uniformer vid samma tid. Historikern Lisa Öberg menar t.ex. att sjuksköterskeuniformen, både yrket och uniformen tar form under 1800-talets andra hälft, uttryckte en moralisk hållning och professionell identitet. Uniformen var ett ”hårt och ogenomträngligt skal” (2005:127) som bidrog till att skapa gemenskap inåt men också distans till andra sociala kategorier och yrkesgrupper (2005:137).
- 4 Det vita får också en särskild mening om vi betänker att William Booth hade inspirerats av Henry Stanleys resor och strapatser i Afrika. Annie McClintock menar i *Imperial Leather* att den koloniala blicken präglades av en vilja att distansera sig från det svarta Afrika och i denna kontext blev vita kläder, men också tvål, viktiga distansskapande ting (t.ex. 1995:211). I den svenska kontexten kan de vita interiörerna betraktas som ett uttryck för en vilja att hålla primitivismen på avstånd.
- 5 Renlighetsfrågan återkom i flera olika sammanhang. I *Frälsningsofficeren* (nr 7 1906) uppmanades till uppyrckning, organisationen ansågs inte använda sina ”resurser” på rätt sätt, vilket resulterade i följande uppmaning från brigadör Blomberg: ”Då det sedan gäller att vidmakthålla det intresse som man lyckats väcka, är det af största vikt att vi gifva folket något som är värdt att komma för. Jag undrar alls på att folket ej vill komma till en mörk, otreflig och kanske smutsig lokal för att gång på gång få höra bittra ord om att inte folket intresserar sig för att komma, eller öfver våra stora svårigheter, tunga kors, tidens ondska och framtidens hopplöshet. Den officer handlar klokt som räknar såpan, skurborsten och hoppfullheten bland sina resurser samt ser till att de komma i tillräcklig användning” (*Frälsningsofficeren* nr 7 1906). Räddningshem och slumstationer framställdes som en slags ställföreträdande paradiset: ”Jag trifves alltid väl på slumstationerna, i hvilken stad jag må komma, och de synas mig vara typen för ett enkelt och fridfullt hem, där renlighet och frälsning lysa fram i hvarje vrå” (*Ljus i Mörker*, nr 2 1899).
- 6 Förbindelsen medgav emellertid även undantag från detta krav: ”Naturligtvis eger den officer, som af armén ej uppbär tillräcklig underhållssumma, att mottaga mat och andra gåfvor, afsedda att tillfredsställa hans lekamliga behof.” Men vad ansågs vara icke tillräckligt underhåll? Vad definierades som legitima ”lekamliga behof”? Här lämnade förbindelsen ingen hjälp vilket kan ha resulterat i stor osäkerhet, självkritisk granskning och misstänksamhet bland officerarna. Inte minst som självuppföring och martyrskap var viktiga ideal (Nilsson 2012).
- 7 Etnologen Tom O’Dell har i studier av den flyktiga upplevelseekonomin visat att både materiella och immateriella utbyten är viktiga beståndsdelar i formering av sociala band och lojaliteter (jfr O’Dell 2002b:158–159). Jag använder här O’Dells studier som en inspirationskälla.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Frälsningsofficeren: nr 8 1903, nr 6 1906, nr 7 1906
Ljus i Mörker: nr 1 1899, nr 2 1899, nr 3 1899, nr 4 1899, nr 2 1900, nr 1 1901, nr 3 1901, nr 4 1901, nr 1 1902, nr 2 1902, nr 4 1902, nr 1 1903, nr 3 1913, nr 2 1914, nr 1 1915.
Minnesskrift med anledning av Slum- och räddningsverkets fyrtioårshögtid, 1930.
Stridsropet: 22/1 1890, 24/12 1891.

Litteratur

Booth, Catherine 1878/2008: *Practical Religion*. London: Salvation Books.
 Bretherton, Luke 2010: *Hospitality as Holiness. Christian Witness Amid Moral Diversity*. Farnham: Ashgate.
 Darke, Jane & Gurney, Craig 2000: ”Putting up? Gender, hospitality and performance”. I: Lashley, Conrad & Morrison, Alison (red.): *In Search of Hospitality. Theoretical perspectives and debates*. Oxford: Butterworth Heinemann.
 Dennis, Richard 2008: *Cities in Modernity. Representations and Productions of Metropolitan Space, 1840–1930*. Cambridge: Cambridge University Press.
 Dyer, Richard 1997: *White*. London: Routledge.
 Eason, A. M. 2003: *Women in God’s army. Gender and equality in the early Salvation Army*. Waterloo, Ont.: Wilfrid Laurier University Press.
 Garipey, Henry 2009: *Christianity in Action. The International History of the Salvation Army*. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company.
 Garnert, Jan 2005: *Hallå! Om telefonens första tid i Sverige*. Lund: Historiska Media.
 Hammar, Inger 1999: *Emancipation och religion. Den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860–1900*. Lunds universitet.
 Hellspong, Mats 1991: *Korset, fanan och fotbollen. Folkbrörelsernas kulturmiljö i ett jämförande perspektiv*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
 Jansdotter, Anna 2007: ”Rädda Rosa. Frälsningsarméns räddningsarbete i Sverige 1890–1920”. I: Jansdotter, Anna & Svanström, Yvonne (red.): *Sedligt, rentligt, lagligt. Prostitution i Norden 1880–1940*. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag.
 Jönsson, Håkan 2005: *Mjölk. En kulturanalys av mejeridiskens nya ekonomi*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
 Kjäll, Thorsten 1972: *Korsets färger bära. En berättelse*

om Frälsningsarmén i Sverige under nittio år. Del 1. Stockholm: FA-Press Förlag.
 Lagercrantz, Hedvig 1892: *Lösa blad från slum- och räddningsverket*. Stockholm: Frälsningsarméns Högkvarter.
 Lashley, Conrad 2000: ”Towards a theoretical understanding”. I: Lashley, Conrad & Morrison, Alison (red.): *In Search of Hospitality. Theoretical perspectives and debates*. Oxford: Butterworth Heinemann.
 Lennartsson, Rebecka 2001: *Malaria Urbana. Om byråfflickan Anna Johannesdotter och prostitutionen i Stockholm kring 1900*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
 Lundin, Johan A. 2013: *Predikande kvinnor och gråtande män*. Under utgivning. Malmö: Kira.
 Mauss, Marcel 1923/1997: *Gåvan*. Lund: Argos.
 McClintock, Annie 1995: *Imperial Leather. Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest*. London: Routledge.
 Nilsson, Fredrik 2000: *I rörelse. Politisk handling under 1800-talets första hälft*. Lund: Nordic Academic Press.
 Nilsson, Fredrik 2012: ”Martyrer och respektabla kvinnor. Osäkra identiteter inom Frälsningsarmén vid 1800-talets slut”. I: Birgitta Svensson & Anna Wallete (red.): *Individer i rörelse. Kulturhistoria i 1880-talets Sverige*. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag.
 O’Dell, Tom (red.) 2002: ”Upplevelsens makt: Gåvoutbyte i det senmoderna”. I: *Upplevelsens materialitet*. Lund: Studentlitteratur.
 Petri, Alma 1923: *Slummens överste. En kort teckning av Elisabet Liljegrens liv*. Stockholm: Stridsropets tryckeri.
 Petri, Laura 1930: *Kroppar och själar*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
 Petri, Laura 1938: *Tack rika liv! En slumsystems minnen*. Berättade av Alma Wacht, nedtecknade av Laura Petri. Uppsala. J.A. Lindblads Förlag.
 Petri, Laura 1959: *En cirkel sluter sig*. Minnesbok redigerad av Thorsten Kjäll. Stockholm: FA-press.
 Salomonsson, Anders (red.) 1999: ”Bondeliv”. I: *Svenskt bondeliv. Livsform och yrke*. Lund: Studentlitteratur.
 Salomonsson, Karin 1998: *Fattigdomens besvärjelser. Visionära ideal och vardagliga realiteter i socialt arbete*. Lund: Historiska Media.
 Selwyn, Tom 2000: ”An Anthropology of Hospitality”. I: Lashley, Conrad & Morrison, Alison (red.): *In Search of Hospitality. Theoretical perspectives and*

- debates*. Oxford: Butterworth Heinemann.
- Telfer, Elisabeth 2000: "The Philosophy of Hospitableness". I: Lashley, Conrad & Morrison, Alison (red.): *In Search of Hospitality. Theoretical perspectives and debates*. Oxford: Butterworth Heinemann.
- Ulvros, Eva Helen 1996: *Fruar och mamseller. Kvinnor inom sydsvensk borgerlighet 1790–1870*. Lund: Historiska Media.
- Vincent-Buffault, Anne 1991: *The History of Tears. Sensibility and Sentimentality in France*. London: Macmillan.
- Winston, D. H. 1999: *Red-hot and righteous. The urban religion of the Salvation Army*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Yong, Amos 2008: *Hospitality and the Other. Pentecost, Christian Practices, and the Neighbor*. New York: Orbis Books.
- Öberg, Lisa 2005: "Vår yttre person. Dräkt och kropp i sjuksköterskeyrket 1850–1950". I: Hurd, Madeleine, Olsson, Tom & Öberg, Lisa (red.): *Iklädd identitet. Historiska studier av kropp och kläder*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

SUMMARY

"We must bring the unfortunates into our homes and hearts"

The Salvation Army and the Limits of Hospitality

The aim of this article is to examine how the imperative of hospitality materialised within the framework of the Salvation Army's social work at the turn of the 20th century. In order to deal with the moral inferno of the towns, the organization established a protective rural border zone round its rescue homes and slum stations. Hospitality was characterised by a romantic notion of nature as a pure place and that people, by being there, could come closer to a feeling of Paradise.

In rescue homes, slum stations and crèches that did not have the opportunity to create such a border against sin, the boundary between moral–immoral was upheld in other ways. By bringing forth the colour white in the organisation's social practice a boundary was created between the slums' darkness, as the white apron made it possible for the slum sisters to act among the stigmatized

without them getting dirty, in a symbolic sense.

In the article yet another field of tension concerned with hospitality has been examined – namely that of the gift and the gift in return's cultural importance and the tension that this brings about. Studies of traditional societies show that gifts confirmed and established social bonds between giver and receiver, but there was also a demand for reciprocity. Signs of gratitude can be regarded as a gift in return in the moral economy of hospitality. They confirmed that the Salvation Army's important work did bear fruit. When no signs could be discerned then sanctions and exclusion contrivances were put in place. Hospitality thus had its boundaries, even in the social work of the Salvation Army at the turn of the century in 1900.